

De foto van Auschwitz

Luca Crippa en Maurizio Onnis bij Boekerij:

De fotograaf van Auschwitz
Het meisje dat bleef leven

Luca Crippa

Maurizio Onnis

De fotograaf van Auschwitz

Het verhaal van de man die gedwongen werd
de oorlogsmisdaden van de nazi's vast te leggen

Vertaald uit het Italiaans

door Liesbeth Dillo

Eerste druk 2014

Zevenendertigste druk 2026

De uitgever heeft getracht de rechthebbenden van foto 1 en 2 te achterhalen, mocht u rechten menen te kunnen doen gelden op deze foto's, kunt u contact met ons opnemen.

Foto 3: Bartek Wrzesniowski/AFP/Getty Images

Foto 4, 5, 6, 7, 8, 12, 13, 14, 15, 18, 19, 20, 21, 25, 26, 27, 28, 29: © Staatsmuseum Auschwitz-Birkenau

Foto 9, 10, 11, 16, 17, 22, 23, 24: met vriendelijke toestemming van het Yad Vashem Archief

ISBN 978-90-492-1080-9

ISBN 978-94-023-0173-1 (e-book)

ISBN 978-90-528-6861-5 (audio)

NUR 320

Oorspronkelijke titel: *Il fotografo di Auschwitz*

Oorspronkelijke uitgever: Edizioni Piemme S.p.A., www.edizpiemme.it

Vertaling: Liesbeth Dillo

Omslagontwerp: Zeno

Omslagbeeld: © Archives of Auschwitz-Birkenau State Museum in Oświęcim

Vormgeving binnenwerk: Steven Boland

© 2013 Edizioni Piemme S.p.A. Milano

© 2014 Nederlandse vertaling Meulenhoff Boekerij bv, Amsterdam

De uitgever heeft ernaar gestreefd alle rechten van derden te regelen volgens de wettelijke bepalingen. Degenen die desondanks menen zekere rechten te kunnen doen gelden, kunnen contact opnemen met Meulenhoff Boekerij bv, Amsterdam.

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd bestand, of openbaar gemaakt in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch of enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever. Tekst- en datamining van (delen van) deze uitgave is uitdrukkelijk niet toegestaan.

All rights are reserved, including those for text and data mining, AI training and similar technologies.

Voorwoord

Auschwitz: een middag op de identificatiedienst

Wilhelm Brasse zette het vergrotingsapparaat aan en een felle witte lichtbundel scheen op het fotopapier. Het negatief was die ochtend ontwikkeld door Franek, een van zijn collega's, en hij had er zelf nog niet eens naar gekeken. Franek was een goede fotolaborant en Brasse wist zeker dat het negatief het juiste contrast en de juiste mate van ontwikkeling had. Hij kende zijn apparaat ook goed – na zoveel klussen wist hij hoe die werkte – en hij was er zeker van dat een belichting van een dozijn seconden, voor een negatief van gemiddelde dikte, genoeg zou zijn. Precies na twaalf seconden knipte hij het witte licht uit en was de ruimte weer in het rode schemerlicht van de noodlamp gehuld.

Zijn baas, ss-Oberscharführer Bernhard Walter, had om afdrukken van groot formaat gevraagd. Daarom had Brasse een blad van dertig bij veertig centimeter op de grondplank van de vergroter gelegd. En nu het beeld dat door het negatief was geprojecteerd al op het blad stond, maar nog latent, nog onzichtbaar, pakte hij het blad en dompelde dat in het bad met de ontwikkelaar. Ongeduldig, zoals altijd in die fase van het werk, wachtte hij tot het beeld heel langzaam vorm aannam: het was een gezicht, dat stond buiten kijf.

Eerst verschenen de contouren van de ogen en het haar, toen

de trekken van het gezicht en de hals. Het was een vrouw, met een donkere huid, ze was jong en droeg een kleurige hoofddoek. Toen het zwart van haar pupillen verzadigd was, haalde Brasse het blad uit de ontwikkelaar, spoelde het haastig af en duwde het in het fixeerbad: een halve minuut was voldoende. Hij keek niet eens op de chronometer die op de plank naast hem stond. De duur van het werk was vanzelfsprekend geworden en hij had al een tijdlang geen instrumenten meer nodig om die te meten. Uiteindelijk haalde hij het blad uit de fixeer, spoelde het nogmaals zorgvuldig af, zodat de afdruk later niet zou vergelen, en hing het aan een waslijn te drogen. Hij had Walter om een droger gevraagd, maar het was moeilijk voor zijn meerdere om nieuwe apparatuur uit Berlijn opgestuurd te krijgen. En er in Warschau naar zoeken was zinloos geworden, want de Duitsers hadden alles wat ze nodig konden hebben uit de Poolse hoofdstad geroofd.

Pas toen hij de afdruk had opgehangen knipte Brasse het licht in de doka aan. Hij ging bij de waslijn staan om de afbeelding te bestuderen. Een gevoel van diepe voldoening maakte zich van hem meester. Het contrast en de ontwikkeling van de afdruk waren perfect. Maar zijn voldoening maakte al snel plaats voor verontrusting. De ogen van de vrouw keken hem met een uitdrukking aan die verschrikkelijk was.

Geschrokken deed hij een stap achteruit om beter te kunnen kijken.

Hij zou niet kunnen zeggen uit welk ver land ze kwam. Het portret was van te dichtbij genomen om iets uit haar kleding of andere details te kunnen opmaken. Het was een gezicht zoals duizenden andere die hij daar zelf op de identificatiedienst van het kamp had vereeuwigd. Ze zou een Joodse kunnen zijn met een willekeurige nationaliteit, een Française of een Slowaakse, zelfs een zigeunerin, al had ze niet echt die karakteristieke trekken van de nomaden die hij in Auschwitz tegenkwam. Ze zou Duits kunnen zijn, en gestraft voor iets wat de nazi's niet hadden getolereerd.

Hij wist het niet.

De foto was door Walter gemaakt, en die verdeed zijn tijd niet met tekst en uitleg geven. Zelf ging Brasse nooit naar buiten om foto's te maken. Hij had daar wel toestemming voor, maar hij wilde het niet. Tenzij hem anders bevolen werd, bleef hij liever in de warme, gesloten ruimte van de studio. Maar de onderofficier maakte wel graag foto's en korte films in het daglicht. Dan bracht hij zijn werk naar de studio om het te laten ontwikkelen en afdrukken.

De Oberscharführer had bewondering en respect voor zijn portretfotograaf.

Hij vergat dan wel nooit Brasse eraan te herinneren dat hij een ss'er was en Brasse een gevangene, nog minder dan niets. Maar de kennis van de fotograaf was heel nuttig voor hem en in de loop van de tijd was hij zelfs op de Poolse gedeporteerde gesteld geraakt. Hij praatte met hem, vroeg hem om zijn vakkundige mening en vertrouwde hem gevoelige opdrachten toe.

Die ochtend was hij heel vroeg naar de studio gekomen, nog voor er een rij met te identificeren en te registreren gevangenen stond, en bij zijn komst was iedereen in de houding gesprongen. De Duitser had een fotorolletje in zijn hand en afgaande op de behoedzaamheid waarmee hij het vasthield, stond daar iets heel belangrijks op.

'Waar is Brasse?'

'In de doka,' antwoordde Tadek Brodka, die de apparatuur voor het werk van die ochtend klaarzette.

De ss'er stapte met vlugge passen door de kamer en klopte op de deur van het laboratorium. Hij wilde niet storen als het rode licht brandde, want dan zou hij het werk van zijn beschermeling verknoeien. Pas toen hij 'binnen' hoorde, liep hij verder.

'Goeiemorgen, Herr Brasse. Hoe maakt u het?'

De fotograaf glimlachte.

'Goed, Herr Oberscharführer, zoals altijd. Waarmee kan ik u van dienst zijn?'

Walter stak zijn hand uit en legde het rolletje op tafel.

‘Hier is een nieuwe klus. Wanneer kunt u ontwikkelen en afdrucken?’

Brasse keek naar de spoel.

‘Ik kan er vandaag nog aan beginnen, als we klaar zijn met registreren. Mag ik vragen waar het om gaat?’

Walter haalde nonchalant zijn schouders op.

‘Het zijn foto’s die ik gisteren in het kamp heb gemaakt. Gewoon, in het wilde weg. Maar voor mij zijn ze belangrijk en voor mijn bazen ook. Begrijpt u wat ik bedoel?’

De fotograaf begreep het uitstekend. De beelden waren niet voor Walters persoonlijke album met herinneringen aan de ss bestemd, maar zouden door de hoogste officieren van het kamp worden bekeken. Hij moest er met onverdeelde aandacht aan werken.

‘Maakt u zich geen zorgen. De afdrucken worden perfect.’

Na dat korte gesprek was Walter vertrokken en had Brasse zijn gewone bezigheden weer opgenomen. ’s Middags was hij met het rolletje aan de slag gegaan en zijn voorspelling was uitgekomen. De afdrucken waren echt perfect geworden, hij had zelfs een paar keer de compositie bijgesneden om de middelmatige foto’s van de Duitser te verbeteren. Nu stond hij het gezicht van die vrouw te bestuderen, en liet hij zich door haar ogen aanstaren.

Die ogen huilden zonder tranen.

De diepe, zwarte pupillen waren vervuld van angst en wanhoop.

Haar oogleden waren opengesperd, haar blik was geschrokken.

Een trek om haar mond verried hoe vreselijk bang ze was. Ze had iets gezien, een lijk misschien, of een beul die de lichamen op elkaar stapelde.

Ineens begreep Brasse waar de vrouw zich bevond en wanneer ze was gefotografeerd.

Bij de gaskamer. De vrouw stond bij de ingang van de gaskamer. Misschien had ze de gepantserde deuren zien opengaan,

of sluiten, en had ze naar binnen gekeken. Waar werd schoongemaakt na de vorige lading.

Dat stond allemaal in haar ogen te lezen. Angst en verbijstering, samen met het vreselijke besef dat het bijna voorbij was. Dat zij de volgende zou zijn.

Brasse huiverde.

Hij had al veel mensen zien doodgaan, daar in het kamp, maar ogen zoals die van de vrouw op de foto had hij nog niet eerder gezien: de ogen van iemand die nu nog leeft maar over een minuut dood zal zijn. De ogen van iemand die de poorten van de hel voor zich ziet openzwaaien. De ogen van de laatste seconde waarin haar hart klopt. De laatste voetstap voor het doek valt.

Vlug draaide hij zich om en knipte het licht uit. De doka viel terug in roodachtige schemer. De ramen waren gesloten en hij voelde zich veilig.

Zolang hij daar binnen was kon hem niets gebeuren.

Heel langzaam kalmde hij en nam hij het werk van de dag weer op. De identificatiedienst registreerde gevangenen. En hij wilde geen achterstand oplopen.

DEEL EEN

Auschwitz 1941:
zich verschuilen om te overleven

I

‘Stil blijven zitten! Goed zo... Kin niet te ver omhoog! Stil zitten... Ja, klaar!’

De sluiters klikte en het grote negatief van zes bij twaalf centimeter werd door het beeld van de gevangene belicht. Brasse liep naar de stoel. Instinctief deinsde de gevangene achteruit, alsof hij bang was dat hij geslagen zou worden, maar Brasse stelde hem gerust.

‘Rustig maar. Ik wil alleen even iets aanpassen...’

Hij deed de kraag van het uniformjasje goed, een van de knopen was open geweest.

Weer terug op zijn plek keek hij in de zoeker.

‘Doe je muts af en kijk in de lens. Niet met je ogen knippen, niet glimlachen. En geen gezichten trekken, alsjeblieft... Waarom kijk je zo raar?’

De gevangene kon zijn gezicht niet in bedwang houden, niet eens die paar seconden die nodig waren om een foto te kunnen maken. De man was een Pool en gaf in het Pools antwoord op Brasses vraag.

‘Mijn rug doet pijn. Heel erg pijn.’

De kapo die de man had binnengebracht was ook een Pool. Hij liep naar de draaistoel en verkocht de gevangene een klap.

‘Rechttop zitten en doen wat meneer de fotograaf zegt. Gehoorzamen!’

Brasse wierp de kapo een boze blik toe. Hij had hem nog niet eerder gezien en wist niet uit welk blok de man kwam, maar hij was niet bang voor hem. Hier was hij de baas, vooral als het ging om de omgang met ‘klanten’, en hij wilde niet dat gevangenen nodeloos werden mishandeld.

‘In mijn studio wordt niet geslagen, kapo! Is dat duidelijk?’

De man vloekte binnensmonds, maar ging weer tegen de muur staan.

‘Goed, goed. Ik reken straks wel met deze gore rat af...’

Brasse stelde zijn vraag nogmaals aan de gevangene en eindelijk keek de man met opengesperde ogen, het voorhoofd stil en een stijve nek van de inspanning om in die houding te blijven zitten, in de lens. De fotograaf drukte af.

Toen hij weer opkeek, zat de gevangene nog steeds zoals Brasse hem in de zoeker had gezien, roerloos en in gedachten verzonken. Hij had er lang over gedaan om de man in die houding te krijgen en nu keerde hij niet meer terug naar de werkelijkheid. Brasse observeerde hem. Zijn ogen, nog steeds opengesperd, leken reusachtig en lichtgevend boven zijn uitgeholde wangen, zozeer dat ze – op het moment dat hij alles om zich heen was vergeten – glans gaven aan de rest van zijn gezicht en zelfs aan zijn hele gestalte. Alsof er diep in die ogen nog een koppige vlam brandde die het vertikte te doven.

Brasse haalde de man uit zijn trance.

Hij trok aan de hendel naast de werkbank. Onmiddellijk maakte de stoel van de gevangene een draai van negentig graden, waardoor Brasse en profil kon instellen. Maar toen hij in de zoeker keek zag hij dat de man, opgeschrikt door de draai, te hoog zat. Met een andere hendel kon hij de stoel iets verlagen, en toen bevond het gezicht van de gedeporteerde zich op de juiste hoogte.

‘Muts af laten en naar de muur voor je kijken...’

De man gehoorzaamde en de fotograaf nam de laatste foto.

Hij was klaar.

‘Goed, je kunt gaan...’

‘Hup, lopen!’ riep de kapo, en de man stond met een teleurgestelde blik op, vol verlangen nog langer van de rust te genieten die de afleiding van de fotosessie hem had gegund. Hij wilde niet naar buiten, de kou in. Hij wilde binnen blijven, waar het warm was. Maar daar was geen tijd voor. Een andere gevangene moest zijn plaats innemen. En de rij in de gang werd almaar langer. Brasse keek even en zag minstens twintig mensen. Ze stonden roerloos voor zich uit te staren. Ze veroorloofden zich nog niet de kleinste overtreding van de regel die hun absoluut stilzwijgen oplegde. Maar toen een van hen, de derde in de rij, zijn neus durfde op te halen, barstte de kapo los.

‘Klootzak! Vuile smeerlap! Joodse hond!’

Hij sloeg en stompte hem, eerst tegen zijn lichaam en toen tegen zijn hoofd, waarop de man voorover bukte en probeerde zijn hoofd met zijn handen en armen te beschermen.

Hij durfde niets te zeggen, maar zijn zachte, haast fluisterende gekreun was al voldoende om de kapo nog razender te maken. De andere gevangenen schuifelden geschrokken opzij. De kapo moest worden tegengehouden, anders zou hij de man vermoorden.

‘Ik wil hem binnen hebben, nu!’

Brasse wees op de gedeporteerde en de kapo hield op.

Woedend stond hij te hijgen.

‘Waarom? Hij is nog niet aan de beurt...’

De fotograaf pakte de kapo bij zijn arm en trok hem een paar meter bij de groep vandaan. Hij was vriendelijk, want hij wilde geen ruzie maken, maar hij was ook onverbiddeijk. En hij liet een lichte dreiging doorklinken in zijn woorden.

‘Heb jij niet het bevel gekregen om de mannen van je kommando hiernaartoe te brengen voor foto’s?’

‘Jawel.’

‘En wie is er verantwoordelijk als die foto’s niet worden gemaakt?’

De kapo keek hem aan, met gebalde vuisten. Het was duidelijk dat hij Brasse ook graag in elkaar zou slaan. Ondanks zijn houding was de fotograaf tenslotte ook maar een gedeporteerde, een luis. Maar hij hield zich in en gromde: 'Wat bedoel je?'

Brasse probeerde nog vriendelijker te zijn.

'Ik heb het bevel om alleen nette foto's van gevangenen te maken. De foto's moeten fatsoenlijk zijn. Ik wil geen kapotte gezichten, blauwe ogen of gebroken botten. Ik wil geen gevangenen die pijn hebben. Daar houdt mijn baas niet van. Is dat duidelijk?'

De kapo hield zijn mond. Hij had het begrepen. Het was duidelijk. Hij probeerde zelfs zijn gezicht tot een glimlach te plooiën.

'Je vertelt je baas toch niet over dit voorval, of wel?'

Brasse schudde geruststellend zijn hoofd.

'Ik zal er niets over zeggen. En nu zetten we die man op de foto, voor er blauwe plekken op zijn gezicht verschijnen. In welk kommando zit hij?'

'In de garage van het kamp. Maar deze beesten doen het rustig aan. Ze raken gewend aan het goede leven, ze zijn van alle gemakken voorzien...'

Hij snoof, alsof hij vond dat de discipline in Auschwitz hersteld moest worden, en blafte tegen de gevangene die hij net had geslagen dat hij de studio in moest gaan en op de draaistoel moest gaan zitten.

De eerste foto een kwartslag gedraaid, met hoofddekseel.

De tweede foto van voren, zonder hoofddekseel.

De derde foto en profil, ook zonder hoofddekseel.

Na elke portretfoto haalde Tadek Brodka de zware cassette met het negatief uit de Zeiss om die te verwisselen, terwijl Brasse zich bezighield met het instellen. Stanisław Tralka stelde de persoonsgegevens samen, die hij naast de gevangene omhooghield zodat ze op de derde foto zouden verschijnen: waar diegene vandaan kwam, wat zijn registratienummer was en waarom hij zich in Auschwitz bevond. Zo kwam Brasse erachter dat de gedeporteerde die door

de kapo was geslagen een 'Pol S' was, een politieke gevangene uit Slovenië, en dat zijn registratienummer 9835 was. Hij rekende uit dat de man een paar maanden na hem in het concentratiekamp moest zijn aangekomen.

Toen hij klaar was en de man met een hoofdknik te kennen gaf dat hij kon gaan, las hij dankbaarheid in diens ogen. De man wist dat Brasse hem van een nog hardere afstraffing had gered, maar de fotograaf sloeg zijn ogen neer en beantwoordde de stille groet niet. Door zich ermee te bemoeien had hij de man meer slaag willen besparen, en hij wist maar al te goed dat er een leegte in het kaartstelsel zou zijn ontstaan als hij hem zonder een foto te maken had weggestuurd: negentig van de honderd keer kwamen de gevangenen niet terug voor een nieuwe sessie. Ze werden in de tussentijd vermoord.

Maar hij dacht ook aan zichzelf. Niemand wist wat er in de hoofden van de Duitsers omging en het zou hem niet hebben verbaasd als hij de schuld zou krijgen van de foto's die niet werden gemaakt. Hij wilde dat alles soepel verliep.

Terwijl de kapo van de ploeg die in de garage werkte de volgende gedeporteerde naar de draaistoel duwde, keek Brasse op de koekoeksklok waarmee de Duitsers de studio hadden verfraaid. Hij zag dat het bijna twaalf uur was: het vogeltje zou zo uit zijn deurtje komen om koekoek te roepen. Dat geluid irriteerde hem altijd, want het leidde hem af, maar hij had ook niet de moed om te vragen of hij de klok mocht weghalen. Bernhard Walter vond hem leuk, en dat was voldoende. Een minuut verstreek, het vogeltje riep koekoek, Brasse voelde een scherpe steek van honger in zijn maag en liep terug naar zijn objectief. Op dat moment stapte Franz Maltz binnen, de kapo van de fotostudio. Brasse groette hem beleefd.

'Welkom terug, kapo. Is het een mooie ochtend?'

Maltz rilde als om de kou van zich af te schudden en ging bij de kachel staan, die achter zijn grote zitvlak verdween.

‘Denk jij maar aan je werk, Pool, en maak je om mij geen zorgen...’

Brasse zei niets terug en boog zijn hoofd om in de zoeker van de Zeiss te kijken.

Niemand wist waar hun kapo het grootste gedeelte van zijn tijd doorbracht. Hij had in ieder geval geen verstand van fotografie, hij kon hoogstens een afdruk maken in de doka. Waarom hij kapo van de identificatiedienst was geworden bleef een raadsel, maar niemand durfde daar vragen over te stellen. Hij was hun directe meerdere en hoefde zich niet te verantwoorden. Vaak stond hij bij de kachel uit te blazen terwijl Brasse bezig was met het instellen van zijn camera.

Nu zat er een jongen in de draaistoel.

Hij kon niet ouder zijn dan achttien en Brasse voelde een steek in zijn hart toen hij door de zoeker naar hem keek. Op zijn borst droeg hij de gele driehoek met de rode driehoek erop genaaid, die samen de davidster vormden: hij was Joods en zou zeker niet lang meer leven. De fotograaf werd geraakt door zijn blik. De jongen had de heldere ogen vol vertrouwen van iemand die net uit de puberteit komt. Zijn lange, haast vrouwelijke wimpers en sproeten gaven hem een vriendelijke uitstraling. Op zijn wangen en kin zat nog geen enkel spoortje baardgroei. Brasse wist zeker dat er nooit een scheldwoord over zijn lippen zou komen. De jongen zou sterven terwijl hij om zijn moeder riep en verbijsterd naar zijn beulen keek, zonder te begrijpen waarom hij werd vermoord. Hij had niet meer dan een paar weken te leven. Werk, kou, honger en slaag. Het was slechts een kwestie van tijd.

Toen hij de derde foto had genomen, die en profil, hoorde hij Maltz schreeuwen: *‘Weg!’*

Zo luidde het Duitse bevel van ophoepelen en wegwezen.

De jongeman kwam uit Frankrijk en verstond geen Duits, maar hij begreep de snauwende toon wel en probeerde zo snel mogelijk uit de draaistoel overeind te komen.

Maar dat was niet genoeg.

Zijn voeten stonden nog niet op de grond toen de kapo plotseling een ruk gaf aan de hendel naast de werkbank, waardoor de stoel een draai maakte en terugschoot in de voorwaartse positie. Als een mechanische pop werd de jongen op de grond geslingerd en hij stootte zijn hoofd tegen de rand van het platform waarop de Zeiss stond.

Even lag hij bewegingloos op de vloer. Brasse wilde hem te hulp schieten, maar het was verboden om gedeporteerden te helpen, daar zou hij problemen mee krijgen. Dus kwam de Joodse jongen moeizaam alleen overeind, terwijl Maltz uitzinnig stond te lachen. De jongen spuugde een tand uit en werd door zijn kapo naar buiten geduwd. Die moest ook lachen. Hij had het spelletje nog niet eerder gezien en vond het heel vermakelijk.

‘Leuk! Dat doen we nog een keer!’

Op zijn knieën van het lachen bracht Maltz uit: ‘Zag je dat gezicht? Ik lig dubbel! Ze schrikken altijd zo... Mijn god, dat gezicht. Ze schrikken zich dood... Ja, dat doen we nog een keer!’

En zo werden er nog drie gevangenen uit de draaistoel op de grond gesmeten.

Een van hen, een oude man, brak zijn arm. Hij lag te schreeuwen van pijn en angst. Van pijn, omdat er een onnatuurlijke knik in zijn arm zat en het bot bijna door zijn huid heen stak. Van angst, omdat hij zich realiseerde dat het ongeluk zijn einde betekende. Brasse zag aan zijn gezicht dat de man het wist. Vanuit de fotostudio zou hij rechtstreeks naar het ziekenhuis worden gebracht, en van daaruit naar het crematorium. Het was in niemands belang een bejaarde te genezen en te voeden. Hoe eerder hij weg was, hoe beter voor iedereen. En dit alles – de gebroken arm, de angst in de ogen van de oude man en de chaos in de studio – wekte de grote hilariteit van de twee kapo's. Pas na vele minuten hielden ze op met lachen.

Toen zette Maltz zijn gewone norse gezicht weer op. Hij had

zich flink kunnen afreageren en geen zin meer om grapjes te maken. Hij rekte zich een paar keer uit en gaapte.

‘Ik ga eten kopen in de winkel. Willen jullie iets?’

Hij grinnikte, omdat hij wist dat Brasse en zijn collega’s geen merken hadden om uit te geven in de winkel.

Dus liet hij hen alleen, met de gevangenen.

Brasse keek op de koekoeksklok. Het was bijna een uur.

De steek van de honger werd steeds scherper, maar hij moest geduld hebben.

Ze hadden nog vele uren werk voor de boeg.

Het was allemaal een maand eerder begonnen, op 15 februari 1941, toen hij na zijn eerste afschuwelijke winter in Auschwitz naar de politieke afdeling was gestuurd. Op weg daar naartoe had hij gemerkt dat hij niet alleen was. Er waren nog vier gevangenen op zoek naar de ss-barak, net als hij. Tijdens het lopen, met hun klompen in de sneeuw en hun armen tegen hun borst geklemd om de weinige warmte van hun uitgehongerde lichaam niet te verliezen, gaven ze lucht aan hun bezorgdheid en vroegen ze zich af waarom juist zij waren opgeroepen.

‘Waar kom jij vandaan?’

‘Uit Frankrijk. En jij?’

‘Uit Nederland.’

‘Ik kom uit Slowakije.’

‘Ik snap niet...’

Wilhelm Brasse was de enige die Duits sprak, dus communiceerden ze met de paar woorden die ze in het Babel van het kamp hadden opgestoken, en met gebaren.

Ze kwamen uit verschillende landen en waren niet even oud: twee van hen waren de vijftig gepasseerd, een was vijfendertig en een paar anderen, onder wie Brasse, waren nog jonger. Het leek alsof ze niet eens dezelfde mensen kenden, onder de kapo's en de andere gevangenen, want ze werkten in verschillende kom-

mando's en sliepen in verschillende blokken. Ze tastten volledig in het duister. Tot Wilhelm een idee had.

‘Hoe staan jullie geregistreerd?’

De anderen keken hem verbaasd aan.

‘Wat bedoel je?’

‘Wat deden jullie in het leven voor jullie hier kwamen? Wat hebben jullie tegen de ss gezegd?’ vroeg de Pool ongeduldig.

‘Ik werkte als fotograaf,’ zei de Fransman.

‘Echt? En jij?’

De Slowaak knikte: ‘Ik ook. Ik had een studio in de buurt van Bratislava.’

Ook de Nederlander en de Hongaar bleken in hun burgerleven fotograaf te zijn geweest.

‘Net als ik,’ zei Brasse ten slotte. ‘Ik was ook fotograaf. Weten jullie wat dat betekent?’

De vijf mannen bleven staan, met hun voeten stevig in de sneeuw om niet uit te glijden. De deur van de politieke afdeling was nog maar een paar meter verderop. Ze keken elkaar aan, niet vijandig maar wel wantrouwend. In een flits hadden ze begrepen, al wisten ze nog niet hoe en waarom, dat de Duitsers een fotograaf nodig hadden. Misschien twee. Maar zeker geen vijf. Dus waren ze op weg naar een selectie.

Wilhelm verbrak de gespannen stilte.

‘Kom, laten we gaan. Het zijn toch de Duitsers die beslissen...’

Ze liepen met kleine stappen de barak binnen en zeiden ieder hun naam en registratienummer op.

‘Present!’ schreeuwden ze bijna, alsof hun lot afhing van het zich gedisciplineerder opstellen dan de anderen.

Toen moesten ze blijven staan en wachten, zonder verdere uitleg, terwijl ze om de beurt in een kleine kamer werden geroepen, van waaruit zacht stemgeluid klonk. Na het gesprek werden ze door een achterdeur weer naar buiten geleid. Ze zagen elkaar nooit meer allemaal samen. Ze konden elkaar niet eens een bemoedigen-

de knipoog geven, en een ss-soldaat met een dreigende bajonet in zijn hand zorgde ervoor dat ze elkaar niet vertelden wat er op het kantoor gebeurde.

Toen hij aan de beurt was, ging Wilhelm de kamer in.

Er stond een bureau dat bijna de hele ruimte in beslag nam en waar de eigenaar ervan, een Oberscharführer, een sergeant van de ss, nog maar net achter kon zitten. Het was een jonge man, een onderofficier van wie op dat moment Brasses leven kon afhangen. Het hart van de Pool bonsde hem in de keel. Hij deed zijn mond open om zijn naam en nummer weer op te zeggen, maar de man gebaarde hem te zwijgen en nodigde hem uit te gaan zitten.

‘Gaat u zitten, Brasse.’

Wilhelm keek hem stomverbaasd aan.

Al maanden had niemand hem met ‘u’ aangesproken.

Hij klemde zijn pet stevig in zijn handen en ging zitten.

‘Tot uw orders.’

De Duitser leek een jaar of dertig en had een vriendelijk gezicht. Hij zat aandachtig een aantal papieren te bestuderen en begon daarna een lange reeks vragen te stellen. Niet gehaast, maar geduldig, alsof het voor hem van het grootste belang was zich in deze gevangene te verdiepen.

‘In de documenten lees ik dat u 23 jaar bent en fotograaf was in Katowice.’

‘Ja, samen met mijn oom.’

‘Was de studio van hem?’

‘Ja, en ik was zijn leerling. Hij heeft me het vak goed geleerd.’

‘Hoe goed?’

De ss'er glimlachte en Wilhelm kwam even in de verleiding te overdrijven, maar hij begreep dat hem dat duur zou komen te staan: zich uitgeven voor de beste fotograaf van Polen was zinloos en gevaarlijk. Hij besloot de waarheid te zeggen.

‘Heel goed.’

Dat was geen leugen. Hij was echt goed.

‘Wat gebruikte u voor het ontwikkelen?’

‘Agfa vloeistoffen... Duitse kwaliteit is beter dan alle andere.’

Dat zei hij zonder een spoortje ironie.

‘En voor het fixeren?’

‘Ook Agfa.’

‘Hoe redt u zich met retoucheren?’

Wilhelm vroeg zich af waar hij met die vragen naartoe wilde. Het was duidelijk dat ze een fotograaf zochten die ook in de doka kon werken. Maar retoucheren ging nog verder, dat had te maken met portretfotografie, met studio's in de stad, in de betere straten van het centrum. Hij begreep er niets van.

‘Ik heb veel geretoucheerd, samen met mijn oom, maar wel met de juiste benodigdheden...’

‘Wat bedoelt u?’

Brasse keek onzeker om zich heen, alsof hij wilde zeggen dat Auschwitz toch niet de plek was voor dat soort dingen. Maar toen gaf hij antwoord.

‘Er zijn potloden voor nodig, met punten van verschillende dikte, glanzende en matte zwarte inkt, roet en lak. En nog veel meer. Alleen dan kun je goed retoucheren.’

De Oberscharführer knikte tevreden. Wat Wilhelm zei, leek hem te bevallen. Hij bladerde nog even door de papieren. Toen haalde hij een foto in ansichtformaat uit een lade en legde hem op tafel. Het was een portretfoto van een bejaarde man in burgerkleding, die Brasse nog nooit had gezien, en de foto tot de borst was vrijwel zeker in een studio gemaakt. Maar hij was niet volmaakt.

‘Wat vindt u van deze foto?’

‘Hij is niet goed.’

‘Waarom niet?’

‘De instelling een kwartslag gedraaid is wel goed en de gezichtsuitdrukking ook. Maar over de rechterhelft van het gezicht valt te veel schaduw. Dat is een probleem van belichting.’

De Duitser boog zich naar voren.